

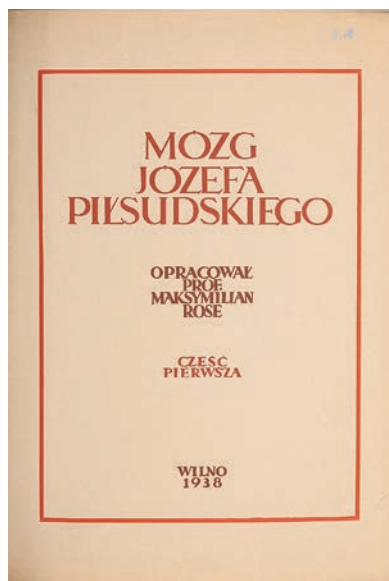
DE CEREBRI HUMANI MYSTERIO

Jest późny wieczór 12 maja 1935 r. W Belwederze umiera uznawany powszechnie za najwybitniejszego w Polsce męża stanu Marszałek Józef Piłsudski. Jego ciało spocznie wkrótce w krypcie wawelskiej, serce – w Wilnie, zaś mózg – zgodnie z wolą zmarłego – przeznaczony zostanie do celów naukowych.

Trzy dni po pogrzebie Marszałka preparat jego mózgu zostaje przekazany najwybitniejszemu polskiemu neuroanatomowi, dyrektorowi Polskiego Instytutu Badań Mózgu w Wilnie, profesorowi Maksymilianowi Rosemu. Sporządza on cztery odlewy, które wykorzystywane będą w prowadzonych w wileńskim Instytucie badaniach. Budowa mózgu zostaje ponadto odwzorowana na doskonałej jakości fotografiach; ta nowatorska wówczas metoda zastosowana zostaje zamiast tradycyjnego sposobu ręcznego odrysowywania budowy tkanek. Badania, zaplanowane na wiele lat, nie zostaną jednak doprowadzone do końca; przerywa je nagle śmierć Rosego 30 listopada 1937 r. Jego dzieło nie będzie kontynuowane; wkrótce wybuchnie wojna, zaś preparat mózgu Piłsudskiego, podobnie jak wszystkie jego odlewy i klisze fotograficzne zaginę w niewyjaśnionych okolicznościach.

Tymczasem jednak wyniki przeprowadzonych przez Rosego badań zostają skierowane do druku. Profesor, mimo iż nie zdążył sformułować ostatecznych wniosków na temat wpływu budowy mózgu Marszałka na jego dokonania, opracował najbardziej bodaj szczegółową w ówczesnej literaturze dokumentację ludzkiego mózgu. Dzieło wydane zostaje w 1938 r. w znanej wileńskiej oficynie Józefa Zawadzkiego pod tytułem *Mózg Józefa Piłsudskiego/Le cerveau de Joseph Piłsudski. Cz. I*. Składa się z dwujęzycznej, polsko-francuskiej części tekstowej oraz części ilustracyjnej w formie albumu. Do dziś nie wiadomo, w ilu egzemplarzach zostało wydrukowane; nakład z pewnością nie przekroczył jednak kilkudziesięciu sztuk, niewykluczone, że było ich zaledwie kilkanaście. W Polsce znanych jest 6 egzemplarzy w zbiorach 5 instytucji: Biblioteki Jagiellońskiej (2 egzemplarze), Biblioteki Narodowej, Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi, Muzeum Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego i Muzeum im. Jerzego Dunin-Borkowskiego w Krońnicach. W bibliotekach zagranicznych zareje-

strowanych zostało 7 egzemplarzy tego unikalnego wydawnictwa: w Uniwersytecie Wileńskim, litewskiej Bibliotece Narodowej im. Martynasa Mažvydas, Hauptbibliothek Universität Zurich w Zurychu (2 egzemplarze), Universitäts- und landesbibliothek w Düsseldorfie, Instytucie im. Marszałka Piłsudskiego w Londynie oraz National Library of Medicine w Bethesda w Stanach Zjednoczonych. W kolekcji każdej z bibliotek unikalne wydanie pracy Rosego stanowi niewątpliwie prawdziwe cymelium.

Polska strona tytułowa albumu

Zupełnie nieznanym jest fakt, iż jeszcze jeden, nierejestrowany w literaturze egzemplarz znajduje się w posiadaniu Książnicy Cieszyńskiej. Przyjrzyjmy się bliżej temu nieregularnemu wydawnictwu.

Choć niekompletne (brak w Książnicy części tekstowej, zawierającej wyniki przeprowadzonych przez profesora Rosego badań), zachowało się w doskonałym stanie. W etui, obciągniętym szarym płótnem o brązowo-złoto-niebieskim wzorze wileńskim, spoczywa granatowe pudło opatrzone złożonym tytułem i zamykane na efektowne metalowe klamry w kształcie polskich orłów. Zawiera ono 37 okazałych (47 x 33,5 cm) kart z sza-

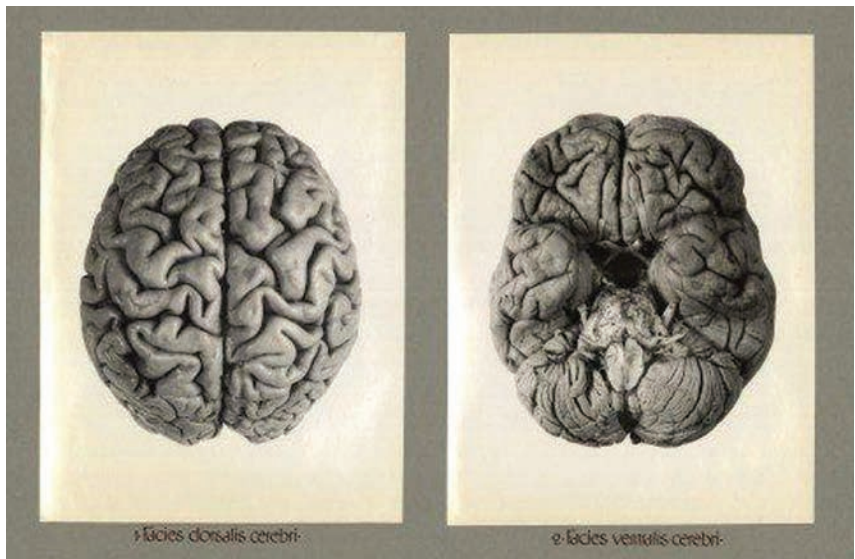
rego kartonu. Dwie początkowe, tłoczone czerwona i brązowa czcionką, stanowią karty tytułowe albumu w polskiej i francuskiej wersji językowej. Na pozostałych, numerowanych od I do XXXV, naklejone zostały, opatrzone łacińskimi podpisami, czarno-białe odbitki fotograficzne. Na pierwszej uwieczniony został gabinet Marszałka w Belwederze, z widocznym na pierwszym planie stojącym na biurku szklanym pojemnikiem z preparatem jego mózgu. Każda z pozostałych 34 kart zawiera z reguły po dwie fotografie (z wyjątkiem kart XXV i XXXIII, zawierających po jednym zdjęciu) mózgu oraz jego odlewów w różnych ujęciach.

W prawym górnym rogu polskiej karty tytułowej poprzedni właściciel dzieła odnotował niebieskim ołówkiem swe inicjały: K.M. To dzięki nim wyjaśnimy, w jaki sposób to unikalne wydawnictwo trafiło do Cieszyna. Przedtem jednak cofnijmy się jeszcze o kilkadziesiąt lat.

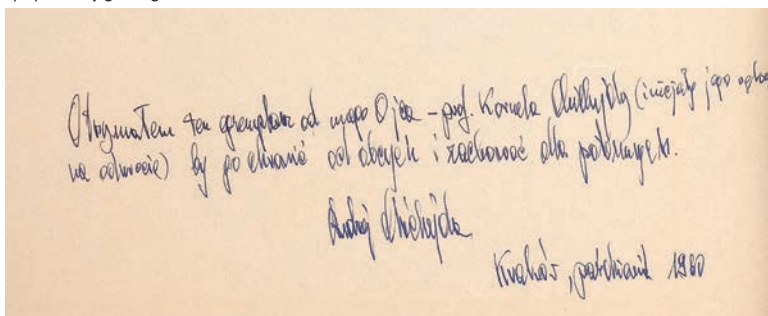
Jest rok 1902. Pochodzący z Przemysła dziesiętnastoletni Maksymilian Rose podejmuje studia medyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1905 r. na tym samym wydziale zaczyna studiować urodzony w 1887 r. w Bystrzycy na Śląsku Cieszyńskim absolwent Polskiego Gimnazjum Macierzy Szkolnej, Kornel Michejda. Uczą się tu także ich późniejsze żony; w gronie pięciu pierwszych absolwentek Uniwersytetu Jagiellońskiego znajdują się zarówno Stella Rose, jak i Zofia Wyżykowska, późniejsza małżonka Kornela Michejdy. Już w okresie studenckim połączy ich przyjaźń, która przetrwa przez kilkadziesiąt lat. Po ukończeniu studiów drogi młodych lekarzy na pewien czas się rozchodzą. Rose podejmuje studia w Niemczech i Szwajcarii, zdobywa doświadczenie zawodowe w szpitalach w Przemysłu i Krakowie, pracuje naukowo w Instytucie Cesarza Wilhelma w Berlinie i Uniwersytecie Warszawskim, prowadząc pionierskie badania z zakresu neurologii. Michejda wybiera specjalizację w dziedzinie chirurgii. Po ukończeniu studiów i odbyciu stażu rozpoczyna pracę w Klinice Chirurgicznej Uniwersytetu Jagiel-

Gabinet Marszałka Piłsudskiego. Na biurku pojemnik z preparatem jego mózgu

Jedna z kart albumu

Odręczna notatka Andrzeja Michejdy

Maksymilian Rose

Kornel Michejda w gabinecie, prawdopodobnie w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (fotografia z przekazanej do zbiorów Książnicy Cieszyńskiej spuścizny Kornela Michejdy)

łońskiego, w której wkrótce obejmie obowiązki kierownika. W 1922 r. zostaje powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Szybko rozwija się jego kariera zawodowa; kieruje Katedrą i Kliniką Chirurgii Uniwersytetu Stefana Batorego, pełni funkcję dziekana Wydziału Lekarskiego, zostaje wybrany prezesem Towarzystwa Chirurgów Polskich. W Wilnie jego drogi ponownie krzyżują się z Maksymilianem Rosem, który w 1931 r. zostaje profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Stefana Batorego, kieruje Kliniką Psychiatrii (następnie Kliniką Chorób Nerwowych i Umysłowych) i Polskim Instytutem Badań Mózgu, jednym z pierwszych w Europie ośrodków prowadzących pionierskie badania w dziedzinie cytoarchitektoniki.

Wydaje się oczywiste, że wydane po śmierci profesora Rosego dzieło *Mózg Józefa Piłsudskiego* znalazło się w posiadaniu Kornela Michejdy, który sygnował je skromnie swymi inicjałami. Odtąd towarzyszy ono profesorowi Michejdzie do końca jego życia; podczas wojny, gdy po zamknięciu Uniwersytetu Stefana Batorego wybitny chirurg podejmuje pracę w szpitalach na Wileńszczyźnie,

równocześnie działając w ruchu oporu; i po zakończeniu wojny – w Lublinie, Łodzi, Katowicach, Gdańsku, gdzie w 1945 r. zostaje powołany na stanowisko profesora nowo utworzonej Akademii Lekarskiej i organizuje od podstaw Klinikę Chirurgiczną, wreszcie w Krakowie, gdzie spędzi resztę życia, kierując w latach 1948-1957 II Kliniką Chirurgiczną Uniwersytetu Jagiellońskiego. Choć po ukończeniu 70. roku życia rezygnuje z czynnej pracy zawodowej, jest nadal aktywny, m.in. jako redaktor naczelny „Polskiego Przeglądu Chirurgicznego”. Umiera w Krakowie 5 listopada 1960 r., pozostawiając po sobie wiele znaczących prac naukowych, głównie z zakresu chirurgii nowotworów, chirurgii urazowej, urologii i anestezjologii, a także – wydany już pośmiertnie – pamiętnik *Wspomnienia chirurga*. Zostaje pochowany na cmentarzu ewangelickim w Cieszynie.

Jak toczą się dalsze losy stanowiącego własność Kornela Michejdy egzemplarza dzieła profesora Rosego? Odziedziczył go syn profesora Andrzej Michejda – dyplomata, specjalista w dziedzinie handlu zagranicznego i marketingu, tłumacz angielskojęzycznej literatury historycznej. On właśnie ofiarował

Książnicy Cieszyńskiej bezcenne rodzinne pamiątki, w tym spuściznę Profesora Kornela Michejdy – dokumenty, korespondencję, fotografie, autograf pamiętnika, publikacje naukowe, a także dzieło Maksymiliana Rosego, zapisawszy na odwrocie jego karty tytułowej notatkę następującej treści: *Otrzymałem egzemplarz od mego ojca – prof. Kornela Michejdy (inicjały jego ojca na odwrocie) by go chronić od obcych i zachować dla potomnych. Andrzej Michejda. Kraków, październik 1980.*

W sprawie tej sformułowano już kilka sprzecznych hipotez. Niektóre sugerują, iż po śmierci Rosego preparaty zostały przekazane do dalszego badania – do berlińskiego Instytutu Badań Mózgu, kierowanego przez prof. Oskara Vogta, lub warszawskiego Instytutu Biologii Doświadczalnej im. Nenckiego. Nie jest jednak wykluczone, że pozostały w Wilnie, a po wybuchu wojny zostały ukryte przez pracowników Uniwersytetu Stefana Batorego. Mogły też trafić do Moskwy, gdzie już od lat 20. XX w. działał Instytut Mózgu, prowadzący m.in. badania mózgu W. I. Lenina. ■

Fot. Anna Fedrizzi-Szostok